

Євгенія Дурманенко, доцент кафедри соціальної педагогіки
Ірина Повар, аспірант кафедри соціальної педагогіки
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

КОНФЛІКТОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті розкриваються суть поняття конфліктологічної культури особистості, її структура, функції, принципові підходи щодо її формування. Подається аналіз специфіки конфліктологічної культури особистості соціального педагога.

Ключові слова: культура, особистість, конфліктологічна культура, соціальний педагог.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Побудова нового українського суспільства вимагає посилення уваги до формування конфліктологічної культури, найважливішою функцією якої є націленість на розвиток здатності забезпечувати цивілізоване спілкування людей, підтримання міцного громадянського миру, соціальної злагоди, орієнтованих на людину як найвищу цінність.

Уся складність конфліктогенної ситуації, в якій нині перебуває суспільство, полягає в тому, що конкретних відповідей на чимало проблем і розв'язання питань, які влаштовували б усіх, хто конфронтує, поки що не існує. Саме тому сьогодні вкрай необхідними є процедури консенсусу, домовленості, принцип толерантності, діалогова культура спілкування, пошук істини, в ході якої виробляються контури нового суспільного мирного співжиття всіх громадян.

Для суспільного життя найістотнішим завданням є мобілізація соціального потенціалу суспільства, організація і спрямування сукупної енергії держави, трудових колективів, усього населення на вирішення першочергових життєво визначальних проблем. Досвід спільного життя людей протягом століть навчає, що навіть найгостріші суперечності та конфлікти можна вирішити з допомогою так званих демократичних "правил гри", які, зокрема, передбачають безумовну відмову від будь-якого насильства й диктаторських методів, розв'язання найважливіших питань більшістю голосів і водночас терпимість щодо меншості з обов'язковим урахуванням її думки, орієнтацію на досягнення згоди, визнання рівноправності сторін, які співробітничать, готовність до компромісів і вміння їх забезпечити.

У цьому контексті актуальною є проблема

формування конфліктологічної культури сучасних фахівців, що особливо важливим є для соціально-педагогічної професії. Адже за своєю суттю педагогічний процес вже є конфліктом, тобто зіткненням діяльностей, яке приводить при взаємодії його учасників до виникнення нового змісту.

Над проблемами дослідження різних аспектів спілкування людей (комунікативного, інтерактивного, перцептивного), шляхів удосконалення міжособистісного спілкування, подолання порушень, труднощів і бар'єрів спілкування, специфіки педагогічного спілкування плідно працювали і/або продовжують працювати сьогодні вчені: М. Андріанов, Т. Бочкарьова, Л. Виготський, В. Долматов, М. Жинкін, І. Зязюн, А. Єршов, В. Кан-Калік, А. Капська, О. Леонтьєв, Н. Лепська, Б. Ломов, Є. Маргуліс, Л. Нечепоренко, І. Оганесян, Л. Паламар, П. Підкасистий, І. Синиця, Н. Сметаніна, Л. Туміна, О. Тищенко, Н. Федорова, Л. Черемошкіна, Л. Щерба, Ф. Юсупов та ін.

Суттєвий інтерес для дослідження нашої проблеми становлять праці, де розглядаються принципи підготовки педагога, вдосконалення сутнісних основ професійної соціально-педагогічної освіти (О. Абдуліна, І. Бех, П. Гусак, С. Гончаренко, І. Зязюн, А. Капська, Л. Коваль, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Сухомлинська).

Проте жодний із названих підходів не вирішує в повному обсязі завдання підготовки майбутніх фахівців до професійно-педагогічної комунікації у вищій школі через відсутність методологічної та теоретичної бази, яка б забезпечувала їх особистісну спрямованість, сприяла формуванню в майбутніх соціальних працівників ціннісного ставлення до професійно-педагогічної комунікації, розвитку комунікативних умінь. До цього часу не були розкриті теоретико-методологічні засади

організації навчально-виховного процесу, технологій підготовки соціального педагога до професійно-педагогічної комунікації як основи конфліктологічної культури фахівця. Саме тому **метою даної статті** є аналіз теоретичних аспектів проблеми конфліктологічної культури майбутніх соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується різноманітними зіткненнями у сфері матеріальних, духовних, виробничих, міжособистісних відносин. Природа соціально-педагогічного конфлікту є специфічною, оскільки в зіткненні беруть участь діти, які не володіють, на відміну від дорослих, достатнім досвідом, уміннями, навичками, розумом, волею, самоконтролем, саморегуляцією та іншими якостями, набутими у процесі життєдіяльності. Крім того, такий конфлікт завжди супроводжується великою психологічною напругою, яку дітям, підліткам значно важче перенести, ніж дорослій людині. Ще однією специфічною особливістю конфліктів у педагогічному процесі є те, що врегулювання їх у системі взаємовідносин “учень – вчитель”, “учень – учень”, “учень – батько” відбувається з обов’язковою участю третьої сторони, якою найчастіше виступає соціальний педагог. У зв’язку з цим, важливою проблемою є проблема формування конфліктологічної культури соціального педагога, в основі якої лежать соціально-педагогічні, психологічні, конфліктологічні знання, які дають змогу розкривати сутність, структуру, динаміку протікання соціально-педагогічного конфлікту, а також психолого-педагогічні вміння та навички прогнозувати, попереджувати та конструктивно його вирішувати (конфліктологічна компетенція). Аналіз різних конфліктологічних джерел свідчить, що поняття конфліктологічної культури особистості є значно ширшим і складнішим, оскільки включає в себе, крім конфліктологічної компетенції, низку інших важливих компонентів. Так, наприклад, суттєвим компонентом конфліктологічної культури соціального педагога є також його особистісні якості, зокрема його людяність, принциповість, об’єктивність, вимогливість тощо.

Специфічною складовою конфліктологічної культури майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери є формування його комунікативності. Помилковим є ототожнення понять комунікативності та комунікабельності. Так, І.М. Юсупов визначав комунікабельність як психічну готовність людини до організаторсько-комунікативної діяльності [6, 32 – 67]. В свою чергу В.А. Кан-Калік характеризує комунікативність

як явище багатопланове, що поєднує ряд компонентів, серед яких особливе значення мають комунікабельність, соціальна спорідненість, альтруїстичні тенденції [1].

Під комунікабельністю автор розуміє здатність відчувати задоволення від процесу спілкування з іншими людьми. Зрозуміло, що некомунікабельні або малокомунікабельні педагоги швидше втомлюються, відчуваючи психологічні перевантаження, оскільки цей вид активності не властивий їхній природі.

Соціальну спорідненість автор визначає як бажання бути серед інших людей. Згідно з точкою зору В.А. Кан-Каліка, соціальну спорідненість потрібно розглядати як стійкий утір, пов’язаний із професійно-педагогічною спрямованістю особистості [1]. Третій компонент, згідно теорії Кан-Каліка, характеризує комунікативні та альтруїстичні емоції. Серед комунікативних емоцій вирізняють бажання ділитися думками, повагу до учасників спілкування. Альтруїстичні емоції пов’язані з бажанням приносити радість людям, з якими спілкуються, із співпереживанням радості іншого тощо.

Функціональнішим щодо трактування комунікативності є підхід Ю.Л. Ханіна [5]. Так, у його тлумаченні комунікативність особистості постає в єдності трьох складників:

- 1) потреби у спілкуванні,
- 2) емоційного стану до, під час і після спілкування,
- 3) комунікативних навичок і вмінь.

Потреби у спілкуванні мають різноманітні джерела. Вони можуть спричинятися намаганням зняти внутрішнє напруження та занепокоєння; дістати схвалення, визнання своєї неповторності та унікальності з боку довколишніх; уточнити своє уявлення про іншу людину, її здібності, якості; зробити активний вплив на напрям думок, настанови іншої людини й виявляти піклування про іншого.

На основі аналізу психолого-педагогічної та конфліктологічної літератури ми дійшли висновку, що комунікативність має різні рівні виявлення. Так, легко пізнати людину, гіпертрофована комунікативність якої робить її надокучливою, втомливою. Найчастіше такі люди намагаються стати центром спілкування, погано усвідомлюють позицію партнерів, не зважають на їхню точку зору в ситуаціях приймання рішення. Такий рівень характеризують як гіперкомунікативність.

Трапляються також люди, які мало спілкуються, вони не здатні підтримувати контакт, організовувати зворотний зв’язок із співрозмовником, у їхній присутності розмова, як

правило, згасає, партнери в спілкуванні відчують внутрішній дискомфорт і невдоволення результатами спілкування. Такий рівень називають гіпокомунікативністю. Цілком очевидно, що ні гіперкомунікативність, ні гіпокомунікативність не відповідають вимогам спілкування соціального педагога.

В ході дослідження ми виділили наступні ознаки конфліктологічної культури особистості сучасного фахівця [2, 123]. Так, найголовнішою характеристикою конфліктологічної культури, на нашу думку, є гуманістична спрямованість особистості. Гуманістична спрямованість особистості – це спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки і стосунків. Це вияв професійної ідеології педагога, його ціннісного ставлення до педагогічної дійсності, її мети, змісту, засобів, суб'єктів.

На нашу думку, доцільно враховувати той факт, що діяльність соціального педагога “зіткана з педагогічних драм”, якщо драмою вважати різні суперечності, проблеми, зіткнення думок, боротьбу за утвердження позиції тощо. Причому, чим вищим є рівень педагогічної майстерності, тим чіткіше виявляються конфлікти, бо новизна методів, підходів і систем, які пропонують талановиті соціальні педагоги, нерідко натрапляє на опір представників усталених поглядів.

Отже, педагогічна спрямованість особистості кожного соціального педагога багатоаспектна. Її становлять, насамперед, ціннісні орієнтації: на себе – самоутвердження (щоб вбачали в мені кваліфікованого, вимогливого, справжнього майстра своєї справи); на засоби соціально-педагогічного впливу (коли найважливіше для фахівця – програма, заходи, способи їх реалізації); на школяра або клієнта (дитячий колектив в актуальних умовах – адаптація); на мету педагогічної діяльності (на допомогу школяреві / клієнту в розвитку – гуманістична стратегія).

Для соціального педагога провідною є орієнтація на головну мету за гармонійної узгодженості всіх інших: гуманізації діяльності, гідного самоутвердження, доцільності засобів, врахування потреб вихованців. Лише за умови почуття відповідальності перед майбутнім, усвідомлення мети і великої любові до дітей починає формуватися конфліктологічна культура педагога.

Підвалиною конфліктологічної культури соціального педагога є його професійна та конфліктологічна компетенція. Йдеться про те, що зміст конфліктологічної культури сучасного

фахівця – це знання предмета, методики його викладання, теоретичних засад педагогіки, психології, конфліктології. Важливою особливістю професійних соціально-педагогічних знань є їх комплексність, що потребує від майбутнього соціального педагога вміння синтезувати матеріал для успішного розв'язання педагогічних задач, аналізу педагогічних ситуацій, які зумовлюють необхідність осмислення психологічної сутності явищ, вибору засобів взаємодії тощо. Розв'язання кожної соціально-педагогічної задачі актуалізує всю систему педагогічних знань педагога, які виявляються як єдине ціле. Знання соціального педагога – не сума засвоєних дисциплін, а особистісно забарвлена усвідомлена система, де є місце власним оцінкам, критичним поглядам. “Головне в житті не саме знання, а та гармонія, яка виявляється, коли знання добре вміщені в душі, та філософія, яка визначає людину, її світогляд” [3, 34 – 71].

Компетентність соціального педагога полягає в “олюднюванні”, натхненності знання, яке не переноситься з книжок в аудиторію, а подається як власний погляд на світ.

На ґрунті професійних і конфліктологічних, психолого-педагогічних знань формується педагогічна свідомість – принципи і правила, які є засадовими щодо дій і вчинків соціального педагога. Ці принципи і правила кожний педагог виробляє на підставі власного досвіду, але осмислити, усвідомити їх можна лише за допомогою наукових знань, що потребують систематичного поповнення.

Слід зауважити, що складність навчання соціального педагога, формування конфліктологічної культури полягає і в тому, що професійне знання має формуватися водночас на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це потребує розвинутого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати й синтезувати здобуті знання у досягненні педагогічної мети, уявляти технологію їх застосування. Проте швидкість набуття конфліктологічної культури не регламентується лише накопиченням професійних і конфліктологічних знань. Є індивідуальні передумови успішної навчально-виховної діяльності, стимулятори професійного зростання – здібності [4, 23 – 51].

Отже, наступним важливим елементом у структурі конфліктологічної культури є здібності до конструктивної соціально-педагогічної діяльності. Вони залежать від особливостей перебігу психічних процесів, що сприяють успішній педагогічній діяльності. Аналіз педагогічних

здібностей здійснено у багатьох фундаментальних дослідженнях. Спираючись на дослідження, можна виокремити такі шість провідних здібностей до соціально-педагогічної діяльності:

1) комунікативність – професійна здатність соціального педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовника й мати задоволення від спілкування;

2) перцептивні здібності – професійна проникливість, пильність, педагогічна інтуїція, здатність сприймати й розуміти іншу людину;

3) динамізм особистості – здатність активно впливати на іншу особистість;

4) емоційна стабільність – здатність володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію за будь-якої ситуації, незалежно від сили зовнішніх чинників, що провокують емоційний зрив;

5) оптимістичне прогнозування – передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній і перетворення всієї структури особистості через вплив на позитивні якості;

6) креативність – здатність до творчості, спроможність генерувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв'язувати проблемні ситуації.

Сфера впливу, поле тяжіння вмілого соціального педагога поширюються передусім на нього самого. Самовладання, здатність до саморегуляції, емоційна стабільність особистості соціального педагога дають змогу володіти ситуацією. Визначаючи оптимістичне прогнозування як одну з провідних професійно-педагогічних здібностей, ми водночас наголошуємо на зв'язку комплексу здібностей зі спрямованістю особистості соціального педагога. Професійний оптимізм є опорою на позитивне у становленні особистості будь-якої людини.

Ще одним елементом конфліктологічної культури сучасного фахівця є його педагогічна техніка як форма організації поведінки соціального педагога. Знання, спрямованість і здібність без умінь, без володіння способами дій не є гарантією високих результатів. Педагогічна техніка – це вміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, це прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою й увагою) і прийоми впливу на інших (вербальними й невербальними засобами).

Висновки. Таким чином, аналіз елементів конфліктологічної культури дає змогу з'ясувати системність цього явища в педагогічній діяльності. Високий рівень конфліктологічної

культури надає новій якості всій роботі соціального педагога: формується професійна позиція, що акумулює в собі вищі рівні спрямованості, знання і готовність до дії; розвинуті знання стають інструментом для самоаналізу і виявлення резервів саморуху; високий рівень здібностей стимулює саморозкриття особистості, а вдосконалення педагогічної техніки – пошук результату, адекватного задумові.

На сьогоднішній день недостатньо дослідженими є критерії сформованості конфліктологічної культури соціального педагога, а саме її доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатами), діалогічність (за характером стосунків з учнями та клієнтами), оптимальність у виборі засобів, творчість (за змістом діяльності).

З огляду на викладене вище, ми можемо стверджувати, що проблема конфліктологічної культури майбутніх соціальних педагогів є надзвичайно актуальною, важливою, складною і потребує подальшого науково-методичного дослідження.

1. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – М., 1987. – С. 46 – 61, 101 – 105.

2. Кузнецов П.И. Конфликт в социально-педагогическом процессе // Социальные конфликты: Экспертиза, прогнозирование. Технологии разрешения. – М., 1997. – Вып. 12. – С. 148 – 149, 151 – 152.

3. Кушнірук Т.Д. Подолання конфліктності серед педагогів. Соціально-педагогічний аспект // Практична психологія та соціальна робота. – №9. – 1998. – С. 38 – 43.

4. Мольц М.Я. Я – это Я, или Как стать счастливым /Пер. с англ. – СПб., 1992. – С. 24 – 41.

5. Ханин Ю.Л. К вопросу об оценке коммуникативности личности // Общение как предмет теоретического и прикладного исследования. – Л., 1972. – С. 172.

6. Юсупов И.М. Психология взаимопонимания. – Казань, 1997. – С. 15 – 25, 81 – 84.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2009

2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2

“Кожен педагог, – вважає видатний український педагог Василь Сухомлинський – повинен глибоко знати... індивідуальність кожного учня, джерело його розумової, моральної і емоційно-розвитку”.

2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2